

В цілому гарно опрацьований поліграфічно збірник можна покращити збільшенням шрифту надрукованих матеріалів, що позитивно позначиться на його читабельності.

Загалом почин кафедри історії для гуманітарних факультетів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка заслуговує на схвалення. Такий тематичний збірник є на часі. Поза сумнівом, популяризація соціальної історії серед студентів – майбутніх дослідників – згодом матиме свої позитивні наслідки для розвитку української історіографії.

В.О.Крупина (Київ)

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Р.Я.Пиріг (Київ)

ДО 70-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА ЯРОСЛАВА СТЕПАНОВИЧА КАЛАКУРИ

24 вересня 2007 р. виповнилося 70 років від дня народження відомого українського історика, історіографа, авторитетного знавця джерел та архівів, доктора історичних наук, професора Ярослава Степановича Калакури. Його життєвий шлях охопив три епохи української історії: народився за часів Другої Речіпосполитої у с. Рудники, Підгаєцького повіту, Тернопільського воєводства, за радянської доби будував і досліджував «розвинутий соціалізм» і ось уже сімнадцятий рік працює на благо незалежної України. Кожна епоха зробила свій відбиток на поглядах, історіософії вченого, на його наукових інтересах, але не стерла індивідуальність історика, його морально-ціннісні орієнтири, не розмила людські якості, не позбавила іманентної українськості.

Творчому шляху Я.С.Калакури, аналізу його окремих досліджень присвячено немало статей, рецензій, оглядів¹. Однак вони недостатньо висвітлюють процес формування, становлення та еволюції історіографічних і методологічних поглядів історика, його перехід від проблемно-тематичної до загальної історіографії та внесок у розроблення теоретико-методологічних засад історіографії, джерелознавства, архівознавства і спеціальних історичних дисциплін. Ювілей вченого дає добру нагоду запознати ці прогалини, виокремити основні етапи творчого життя та наукового доробку вченого, з'ясувати його внесок у збагачення української історичної науки та її спеціальних галузей, приділивши особливу увагу історіографічним і джерелознавчим дослідженням Я.С.Калакури в умовах незалежності України, коли відбулася його методологічна переорієнтація і по-справжньому розкрився інтелектуальний потенціал та дослідницький талант науковця.

Вибір професії для Ярослава Степановича був невипадковим, оскільки мав під собою генетичний ґрунт. Його батьки не мали великих маєтностей, не закінчували високих шкіл, але були по-селянськи мудрими, освіченими і свідомими українцями. Із дитинства вони прищепили синові високі християнські чесноти, інтерес до знань, до історії України, любов до неї, почуття національної приналежності. У родині пошанували твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Юрія Федьковича, історичні оповідання, українські газети, героїку українського козацтва, визвольного руху. Інтерес до історії формувала й перша вчителька Оксана Володимирівна Клюба, яка майстерно володіла словом і образністю розповідей. У дитячій пам'яті закарбувалися й фрагменти власних вражень від злодіянь гітлерівського окупаційного режиму, від нескореної боротьби українських підпільників за волю України, від нелегкого буття повоєнних літ. Попри всі життєві негаразди, ідеологічні впливи, почуття любові до України, національна свідомість, підвищений інтерес до української історії ніколи не згасали в юнака, хоча й зазнавали певних деформацій.

Життєвий і творчий шлях вченого типовий для його ровесників. Закінчивши семирічку, чотирнадцятирічний підліток подався до Станіслава (нині Івано-Франківськ) у педагогічне училище, згодом переведене до Коломиї. Рік його закінчення і початок учительовання в с. Нижній Вербіж тоді Печеніжинського району на Прикарпатті для вісімнадцятирічного юнака був затьмарений передчасною смертю батька Степана Івановича, яка внесла суттєві корективи у життєві плани Ярослава Степановича. Вищу освіту на історичному факультеті Чернівецького державного університету (тепер Національний університет імені Юрія Федьковича) йому довелося здобувати заочно (1957–1963 рр.), поєднуючи навчання з педагогічною та комсомольською роботою. Тут він виявив зацікавлення історіографією. Тодішні професори і доценти університету М.О.Ліщенко, І.А.Гриценко, В.К.Литвинов, П.В.Михайлина, К.Г.Ципко, Д.М.Щербина та ін. у своїх лекціях приділяли велику увагу історіографії, орієнтували студентів на обов'язковість історіографічних оглядів у контрольних та курсових роботах. Не випадково дипломна робота Я.С.Калакури, присвячена історії молодіжного руху на Коломиїщині і розвитку творчої активності молоді, мала досить обширний огляд джерел та літератури.

Аспірантську підготовку Ярослав Степанович пройшов на кафедрі історії КПРС у Київському державному університеті імені Т.Г.Шевченка також заочно (1964–1968 рр.), працюючи викладачем

Івано-Франківського педагогічного інституту (нині Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника). Його науковим керівником був авторитетний історик і педагог, людина великої мудрості та життєвого досвіду, високої моралі і патріотичного духу Іван Іванович Шевченко, в якого молодий науковець багато чому навчився. Спілкування з ним, а також із професорами М.О.Буцьком, М.М.Матвійчуком, М.І.Марченком, М.А.Рубачем, В.П.Столяренком, П.М.Яцківим та ін. наблизило його до проблем історіографії та джерелознавства. І хоч кандидатська дисертація Я.С.Калакури присвячувалась історії соціалістичного змагання², яка була актуальною для того часу темою, офіційні опоненти проф. П.П.Гудзенко та доц. Г.Ф.Марискевич відзначали кваліфіковано проведений аналіз історіографії проблеми. Очевидно це, а також переїзд Ярослава Степановича до Києва, його робота у відділі науки і навчальних закладів ЦК КП України, а потім на посаді помічника секретаря ЦК, академіка Ф.Д.Овчаренка (1969–1972 рр.), тісний зв'язок з академічним Інститутом історії, спілкування із відомими тоді історіографами Ф.П.Шевченком, В.А.Дядиченком, А.В.Санцевичем, В.Г.Сарбеем, М.Я.Варшавчиком, П.М.Шморгуном та ін. остаточно утвердили його вибір напрямку подальших досліджень: історіографія історії Компартії України. Значною мірою ця проблема мала замовний характер, оскільки тематика дисертаційних робіт у той час планувалася і координувалася зверху, а історико-партійна наука була виокремлена в престижний тоді розділ історії.

Партійна робота стала для молодого вченого серйозним випробуванням, школою громадянсько-го змушнення і кар'єрних розчарувань. Принципова позиція працівника апарату стосовно трактування низки питань української історії, зокрема національно-визвольного руху другої половини XIX ст., оцінки українського націонал-комунізму та його діячів виявилася не до вподоби тодішньому ідеологу КПУ В.Маланчуку. Звинувативши Я.Калакуру в «націонал-комунізмі», він наполіг на його звільненні з партійної роботи, але погодився на призначення заступником директора Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Київському державному університеті імені Т.Г.Шевченка.

Як і більшість колег-істориків, чие формування припало на добу хрущовської «відлиги», руху шістдесятників, «празької весни», він усвідомлював, який великий злочин здійснили Сталін та його оточення, але наївно вірив, що радянська система спроможна самоочиститися, гуманізуватися, що запанує ідея «соціалізму з людським обличчям», а тому лояльно, хоча й критично, ставився до неї, часом пристосовувався і співпрацював з нею, насамперед у царині освіти, підготовки фахівців, бо саме вона допомагала українцям вижити, зберегти себе як націю, свою самотутню мову, культуру, традиції. Займаючись історіографією, дістав унікальну можливість зіставляти праці, різні погляди істориків на ті чи інші події минулого, навчився читати те, що приховувалося за рядками критики так званої буржуазно-націоналістичної історіографії. Як зізнається ювіляр, його супроводжували певна дихотомія, подвійність оцінок того, що він бачив і того, що чув і сам говорив та писав про «мудру політику партії». Роздумуючи над фактами ідеологічного фарисейства і кон'юнктуристичності, силового насадження казармового інтернаціоналізму, переслідування інакодумців і вимивання національної свідомості, науковець дедалі глибше усвідомлював масштаби трагедії, якої зазнав наш народ, скільки втратили українська історична та інші науки, національна освіта і культура, все наше суспільство в умовах тоталітаризму, відсутності демократії та свободи творчості. Водночас він розумів, що навіть за таких обставин українська історична наука повинна розвиватися, і те, що робив разом з іншими для підготовки науково-педагогічних кадрів, учителів, для селекції історичних знань не пропало даром, хоча сили тратилися далеко нераціонально.

З 35 останніх років діяльність Ярослава Калакури пов'язана з Київським університетом імені Тараса Шевченка, де розкрився його інтелектуальний потенціал, організаторський талент і висока педагогічна культура. Із 1981 по 1989 рр. він працював проректором із навчальної роботи університету, директором Інституту суспільних наук, а потім завідувачем кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки. Це був переломний рубіж як на шляху України до здобуття нею суверенітету та незалежності, так і в житті історика, який виявився в числі перших пострадянських суспільствознавців, хто дистанціювався від партійно-класової методології історичної науки, самокритично переоцінив свої попередні праці, відійшов від компартійних ідеологем, долучився до наукового переосмислення української історіографії, відродження її національних традицій і соборності, збагачення знань про Україну та українців. Цій благородній меті він продовжує віддавати свій інтелект, свої знання, талент та велику працелюбність. У його науковому доробку пріоритетне місце посіли ключові проблеми теорії та методології історіографії, джерелознавства, архівознавства і спеціальних історичних дисциплін. Я.С.Калакура багато зробив для успадкування й збагачення традицій першої в Україні архівознавчої та джерелознавчої кафедр, закладених професорами Федором Шевченком, В'ячеславом Стрельським та Володимиром Замлинським. У тісній співпраці з Державним комітетом архівів, членом колегії якого він був, з Українським науково-дослідним інститутом архівної справи і документознавства колектив кафедри під керівництвом Ярослава Степановича підготував нові навчальні плани та програми для спеціальності «Архівознавство», перший національний підручник «Архівознавство»³, друге видання якого побачило світ у 2002 р. під редакцією Я.Калакури та І.Матяш, а також навчальний посібник «Нариси історії архівної справи в Україні» (2002). Разом із М.Я.Варшавчиком уклали і науково зредагували термінологічно-понятійний та бібліографічний довідник «Джерелознавство історії України» (1998 р.), а в 2002 р. вийшов підручник «Історичне джерелознавство»⁴, підготовлений під його керівництвом. У 2004 р. побачив світ авторський курс лекцій Ярослава Калакури «Українська історіографія»⁵, рекомендований Міністерством ос-

віти і науки як навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей вузів України. Нещодавно вийшло друге видання цієї унікальної книги.

Загалом перу Ярослава Степановича належить близько 350 наукових, науково-популярних, публіцистичних, навчально-методичних праць, підручників і посібників. Більше половини з них є студії, присвячені проблемній та загальній історіографії. Розглянемо докладніше історіографічний доробок ювіляра. Аналізуючи його тематику і методологічну спрямованість, не важко виокремити два різних періоди: радянський і пострадянський. Уже перші, безпосередньо історіографічні публікації Я.С.Калакури в збірнику «Історіографічні дослідження», на сторінках «Українського історичного журналу», московських журналів «История СССР», «Вопросы истории КПСС» та ін.⁶ привернули до себе увагу аналітичним характером, відходом від традиційної тоді бібліографічної й описової манери викладу історіографічного матеріалу. Однак їх науковий рівень знижувався пануючим у тодішній науці партійно-класовим підходом, надмірним цитуванням «класиків» і партійних документів. Незважаючи на це, автор порушував важливі питання методики і методології історіографії, її зв'язку із сучасністю⁷.

У 1976 р. побачила світ його монографія⁸ як основа майбутньої докторської дисертації. Більшість рецензентів відзначали її високий фаховий рівень із погляду історіографії. Зокрема, доктор історичних наук, проф. В.О.Романцов підкреслював, що автор обґрунтував періодизацію історико-партійних досліджень, сформував таблицю їх динаміки і тематичної спрямованості, провів значну роботу по систематизації літератури не тільки з історіографії Компартії України, а й розглянув деякі недостатньо розроблені або дискусійні питання в конкретно-історичному плані, намагався відстежити новизну праць істориків у порівнянні з попередниками, вступив у дискусію з деякими дослідниками⁹. Однак у закритих рецензіях, підготовлених за завданням уже згаданого компартійного ідеолога, монографія дістала негативні кваліфікації за «ідейні збочення» і «недостатню критичну українського буржуазного націоналізму», за «відсутність принципової оцінки» книги П.Шелеста «Україна наша Радянська», а автора звільнили з посади заступника директора інституту «за власним бажанням». Та це не зламало дослідника і він продовжував науково-педагогічну роботу, а після зняття В.Маланчука з посади секретаря ЦК КПУ успішно захистив докторську дисертацію¹⁰ (1980 р.), став професором (1981 р.).

Сам Ярослав Степанович досить самокритично оцінює свій історіографічний доробок періоду «брежневщини», коли історична наука була в ролі прислуги режиму, а історіографія виконувала здебільшого ідеологічні функції. Тим не менше, набутий у ці роки досвід, помножений на розуміння ролі національних традицій української історіографії та її надбань у діаспорі, яке прийшло в умовах горбачовської перебудови і гласності, дозволив історикові розірвати зі старою методологією і по-новому розгорнути наукові дослідження в умовах суверенізації України та утвердження її незалежності.

Розглядаючи другий, пострадянський період історіографічних студій Я.С.Калакури, слід зазначити, що автор не тільки переглянув методологічні засади, а й перейшов від проблемно-тематичної історіографії до загальної. Цьому сприяли як принципово інша історіографічна ситуація в Україні, утвердження нової парадигми української історіографії, так і його педагогічна діяльність, пов'язана з освоєнням нових лекційних курсів на кафедрі архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, а саме: «Загальна історіографія» (зародження і основні етапи розвитку світової історичної науки й історіософії) та «Українська історіографія». Опрацьовуючи ці курси, забезпечуючи їх читання в студентській аудиторії, професор зосередився на дослідженні українського і зарубіжного історіографічного процесу, опублікував численні розвідки, присвячені теорії, історії та методології історіографії, національним традиціям української історичної думки, її періодизації. Його наукові погляди на українську історіографію набували дедалі чіткішого національно-державницького спрямування¹¹.

Серед пріоритетних проблем, які знайшли відображення в історіографічному доробку Я.С.Калакури, насамперед у курсі лекцій, можна виділити такі: 1) з'ясування теоретико-методологічних засад української історіографії, розробка її категоріально-понятійного апарату, наукової періодизації; 2) дослідження внеску провідних істориків у збагачення української історіографії; 3) розгляд історіографії окремих періодів і визначних подій української історії.

Українську історіографію автор трактує як спеціальну галузь історичних знань про історію зародження і розвиток історичної думки українців, як безперервний і тривалий процес формування української історичної науки, історичної свідомості і культури українського суспільства. Вона розглядається як національний сегмент світової історичної думки. До основних завдань української історіографії дослідник відносить такі: з'ясування витоків, виявлення провідних тенденцій і закономірностей її розвитку, виокремлення внеску у збагачення історичних знань визначних українських істориків та наукових осередків, інститутів, їх друкованих органів¹².

Я.С.Калакурі належить значний внесок у розроблення структури історичної науки, понятійно-термінологічного апарату, її методології та періодизації¹³. До методологічного інструментарію історіографа автор відносить три основних компоненти: а) принципи (правила) дослідження; б) методи (прийоми, способи) пізнання; в) засоби (спеціальні або допоміжні) дослідження: оргтехніка, обчислювальна, комп'ютерна та фотофототехніка.

З'ясовуючи значення періодизації, вчений розглядає її як один із дослідницьких методів історіографічного пізнання, який передбачає систему процедур, прийомів і способів, спрямованих на виділення в історіографічному процесі найважливіших епох, періодів, етапів за спільними ознаками і критеріями. При цьому він розрізняє періодизацію власне історіографії і періодизацію історичної науки¹⁴. На його думку, українська історіографія, як складова історичної науки, почала формуватися

з кінця XVIII ст., але виокремилась у спеціальну галузь на рубежі XIX–XX ст. Натомість витоки української історичної думки, а відтак і науки, відносять до глибокої давнини. В її розвитку на шляху трансформації знань у історичну науку вчений окреслив 8 основних періодів: перший період української історичної думки він виводить із княжої доби (Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, Литовсько-Руська держава), коли мислителі та літописці зафіксували і виклали найважливіші історичні події в хронологічній послідовності; другий період охоплює козацько-гетьманські часи і пов'язаний з діяльністю Острозької та Києво-Могилянської академії. Вершиною історичної думки цього періоду стали літописи Самовидця, Г.Граб'янки та С.Величка; третій період (друга половина XVIII – початок XIX ст.) дав перших українських професійних істориків (С.Лукомський, П.Симонівський, В.Рубан, В.Ломиковський, О.Шафонський, Яків і Олександр Марковичі, Д.Бантши-Камєнський, автор «Історії русів» та ін.) і заклав основи української історичної науки; четвертий період (середина XIX ст.) представлений працями істориків, які утвердили науковість і заклали національні традиції української історіографії (М.Максимович, М.Костомаров, П.Куліш, творчість Т.Шевченка, Київська археографічна комісія); п'ятий період (остання чверть XIX – початок XX ст. студії В.Антоновича, М.Грушевського, І.Франка) остаточно утвердив українську національну історичну науку поза межами російської та польської історіографій. Його вершиною стала доба Української революції 1917–1921 рр.; шостий період (20-ті – початок 30-х рр. XX ст.) характеризується тим, що в умовах втрати української державності, інерція національного пробудження ще на деякий час забезпечила розвиток української історіографії, але основні її осередки поступово зосереджуються не в Україні, а в діаспорі, натомість в УСРР розгорнувся процес ідеологізації та радянізації науки; сьомий період (середина 30-х – друга половина 80-х рр. XX ст.) характеризується, за влучним висловом Я.С.Калакура, «двоколісністю» розвитку української історичної науки: на материковій Україні та в діаспорі, ідеологічним протистоянням обох течій; початок восьмого (сучасного) періоду автор пов'язує головним чином із відновленням незалежності України та поверненням історичній науці її природних функцій. Хоч будь-яка періодизація є умовною, запропонований варіант дістав визнання і з деякими модифікаціями використовується переважно більшістю істориків.

Аналізуючи розвиток української історичної думки у різні часи, Я.С.Калакура особливу увагу приділяє XX ст., коли вона, з одного боку, набула чітко окресленого національного характеру, а з другого, опинилася під пресом тоталітаризму. Його працям притаманний детальний розгляд змін в історіографічній ситуації, історичних умов, в яких доводилося працювати дослідникам, особливо у радянські часи. Історіограф добре обізнаний із механізмом партійного керівництва історичною наукою, що дало йому можливість висвітлити ті сторінки політичної історії, які під час важко збагнути молодим дослідникам, котрі не знайомі з ідеологічним пресом тоталітарної доби. У цьому контексті важливе значення мають думки та висновки вченого щодо періодів хрущовської «відлиги» та брежнєвського «застою» в українській історіографії. Позитивно оцінюючи значення «відлиги» для української історичної науки, Я.С.Калакура відзначив і її негативні риси, що виявлялися у створенні міфів, зокрема про «спільну коліску» братніх народів, одвічну боротьбу українського народу за «возз'єднання з Московською державою» тощо¹⁵. Історик виокремив позитивний вплив на розвиток тогочасної історичної думки українського шістдесятництва, дисидентського і правозахисного руху: під впливом ідей шістдесятників національно свідомі історики (О.Апанович, М.Брайчевський, Я.Дзира, В.Голобуцький, О.Компан, М.Марченко та ін.) робили спроби переглянути ідеологічні міфологеми, нав'язані царизмом та більшовицько-сталінською історіографією на український історичний процес, відновити історичну правду, активізувати дослідження заборонених тем і проблем.

Відмітна риса історіографічних студій Я.С.Калакура полягає в тому, що українську національну історіографію він трактує як цілісність не тільки в межах материкової України, але й діаспори. Учений одним із перших в Україні розпочав дослідження та популяризацію історичного надбання української діаспори. Оцінюючи спадщину українських істориків-емігрантів, він дійшов висновку, що завдяки їх працям вдалося зберегти і примножити національні традиції української історіографії, продовжити об'єктивний аналіз історії України на основі доступних джерел, використання модерних методик досліджень, західних історіософських ідей, насамперед неопозитивізму, соціологічної історії, конструктивізму, неоромантизму, постмодерну тощо. Я.С.Калакура присвятив низку досліджень діяльності Українського історичного товариства та його друкованого органу – журналу «Український історик», завдяки яким і насамперед їх лідеру Любомиру Винару сформувалася така галузь знань, як грушевськознавство¹⁶. Він наголошує на важливій ролі грушевськознавства в українській історіографії, яке інтегрувало зусилля істориків, архівістів, літературознавців, філософів, політологів, правників, соціологів, представників інших галузей знань на глибоке і системне дослідження спадщини Великого Українця. Розвиток цього напрямку засвідчив, що на Заході знайшли продовження наукові традиції історичної школи М.Грушевського.

На думку історіографа, розвиток української історичної науки в діаспорі ускладнювався її надмірною політизацією з боку націоналістичних інституцій та їх видань, часом супроводжувався далеко не науковою полемікою між прихильниками різних політичних орієнтацій. За оцінкою Я.С.Калакура, одним із найголовніших підсумків діаспорної історіографії 1960–1980-х рр. було те, що вона знайшла власну нішу в європейській і світовій історичній науці як історична україністика – у багатьох університетах Європи та Північної Америки були створені кафедри і започатковані лекційні курси з історії України, історики української діаспори зробили важливий крок для утвердження

історії України у світовій історіографії, для її неупередженого осмислення, підготували ґрунт для трансформації радянської історіографії.

Оцінюючи сучасний стан української історичної науки, Я.С.Калакура висунув оригінальну і, на перший погляд, можливо суперечливу тезу про соборність українських істориків¹⁷. Це поняття він виводить як похідне від соборності України і світового українства. Історик розглядає соборність національної історіографії як такий стан, коли в єдиний потік зливаються провідні течії і напрями історичної думки, консолідується її представники навколо високих ідеалів української національної та державницької ідеї з метою глибокого, об'єктивного, всебічного та правдивого дослідження і висвітлення історії України, коли солідаризуються й акумулюються здобутки різних поколінь української історіографії, синтезуються їх наукові праці. В авторському розумінні соборність не має нічого спільного з поверненням до концепції про «єдиновірну» або «єдиноправдиву» історію, до створення нових історичних міфологем тощо. Можна погодитися, що дух соборності, притаманний періоду відродження національних традицій української історіографії, по мірі входження України до європейської спільноти мав би супроводжуватися конкуренцією історичних шкіл та напрямів, незалежних від політичної кон'юнктури.

Я.С.Калакура справедливо вказав на головну проблему, з якою зіткнулася більша частина пострадянських істориків, – їх методологічну розгубленість і невизначеність, яка призвела до того, що на тлі формальної критики марксистської методології у працях багатьох науковців збереглися застарілі підходи, кон'юктурно пристосовані до націонал-державницької риторики. Разом із тим дослідник відстежує поступову методологічну переорієнтацію пострадянських істориків України, дедалі повніше засвоєння ними надбань зарубіжної історіографії.

Чільне місце у працях ученого з української історіографії приділено діяльності історичних науково-дослідних установ, насамперед Інституту історії України як провідного центру історичної науки, а також інститутам археології, української археографії та джерелознавства, українознавчим осередкам, історичним журналам, зокрема «Українському історичному журналу», «Українському історичному журналу». Він не обминає розвиток історичної думки у вищих навчальних закладах, особливо у Київському, Львівському, Харківському, Одеському, Чернівецькому та інших університетах. Ці дискурси наповнені конкретним історіографічним матеріалом про провідних істориків України, їх праці, підготовку фахівців з історії, навчально-методичних посібників.

Важливим напрямом досліджень Я.С.Калакури є опрацювання проблемно-тематичної історіографії вузлових подій та періодів української історії. З-під його пера вийшли статті, в яких розкривався ступінь дослідженості таких тем, як історія Галицько-Волинського князівства, становлення держави Б.Хмельницького, Українська революція 1917–1920-х рр., акт злуки УНР і ЗУНР тощо¹⁸. Вони стали першим підсумком дослідження тем, які радянська історіографія замовчувала або вдавалася до спотворень та фальсифікацій.

Окремого розгляду заслуговує низка праць Я.С.Калакури з історіографії українознавства¹⁹. Вони свідчать, що вчений досить активно долучився до опрацювання теоретичних, методологічних джерелознавчих та історичних засад українознавства, яке він трактує як інтегровану систему знань про Україну й українство. Застосувавши умовно термін «історіографія» до українознавства, дослідник простежив процес зародження і основні етапи розвитку та нагромадження цих знань у межах таких концентрів, як український етнос, нація, держава; Україна – територія, природа; Україна – мова, культура, релігія, ментальність; Україна і світ. Червоною ниткою через ці праці проходить думка про пріоритетне місце історичного компонента, включаючи джерела і методи історичного пізнання в українознавстві.

Широкій діапазон тематики досліджень ученого не затіює того, що її стрижнем були і залишаються проблеми теорії, історії та методології спеціальних галузей історичної науки. У царині історичного джерелознавства історик розробив критерії і принципи класифікації історичних джерел, сучасну методикку їх атрибуції. Він брав участь у виданні низки документальних збірників і хрестоматій з історії України²⁰. Дослідник подав оригінальне трактування архівної системи України, шляхів її трансформації від централізації до децентралізації, першим в Україні запровадив лекційний курс «Архівний менеджмент».

Однією з прикметних рис Я.Калакури як ученого і педагога є підвищена увага до підготовки професійних істориків, науково-педагогічних працівників. За оцінкою студентів і аспірантів, колег по роботі, його навчальні лекції, а читає він дуже важливі і досить непрості нормативні та спеціальні курси, здебільшого авторські, як наприклад: «Загальна історіографія» з елементами теорії історії та історіософії, «Українська історіографія», «Методологія історичного пізнання», «Джерела з історії української державності», «Джерельний комплекс з історії українського руху опору», «Архівна система України» та ін., відзначаються високою науковістю, доступністю і методичною досконалістю. У лекціях для студентів професор завжди підкреслює потужну роль знань, духовності, історичної науки і пам'яті, національної ідеї, прикладу предків на тернистому шляху українського народу. Він звертається до слів Михайла Грушевського про те, що суспільство, яке має віру в себе, мусить мати і відвагу глянути на неприкрашену правду свого минулого, щоб зачерпнути в ній не зневіру, а силу.

Велику увагу професор приділяє студентській науковій роботі, керівництву аспірантами, консультуванню докторантів та дослідників-здобувачів. Під його науковим керівництвом і консультативній допомозі захищено 12 докторських і близько 40 кандидатських дисертацій. Він був головою Спеціалізованої ради по захисту докторських і кандидатських дисертацій, членом експертної ради

ВАК України з історичних наук, нині працює в двох спеціалізованих радах, виступає офіційним опонентом на захистах.

Самовіддана і багаторічна науково-педагогічна, навчально-методична, організаційна і громадська діяльність Ярослава Степановича принесла йому суспільне визнання й авторитет. Він заслужений професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Академії наук вищої школи, удостоєний почесного звання заслуженого працівника вищої школи України, відмінник освіти України, нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, Почесною грамотою Верховної Ради, рядом медалей, лауреат нагороди Ярослава Мудрого, премії Василя Веретенникова, відзначений почесними знаками Петра Могили, Антона Макаренка.

Ті, кому довелося працювати і спілкуватися з Ярославом Степановичем, відзначають його мудрість та інтелект, кипучу енергію, велику працездатність, відданість справі, самоорганізованість і вимогливість, активну громадянську позицію, які органічно поєднуються з чуйністю і доброзичливістю, небайдужістю до людей. Своє сімдесятиріччя ювіляр зустрічає сповнений оптимізму, життєвих і наукових планів. То ж побажаємо йому міцного здоров'я, творчої наснаги, родинного щастя і Божої благодаті на многії і благії літа.

¹ Див.: *Корольов Б.І.* Зоряний час професора Я.С.Калакура // *Освіта*. – 2002. – №45. – С.7; *Ковальчук О.* Калакура Ярослав Степанович // *Українські історики ХХ століття. Біобібліогр. довідн.* – К.; Л., 2003. – С.126–127; *Кланчук С.М.* Калакура Ярослав Степанович // *Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1834–2004): Минувле й сьогодення*. – К., 2004. – С.208; *Панченко В.О.* Ключ до скарбниці історії // *Науковий світ*. – 2005. – №4. – С.26–27; *Матейко Р.М.* Книга, створена розумом і серцем // *Бористен*. – 2005. – №8. – С.3–4; *Куделько С.М.* Для усіх, хто захоплюється українською історією, наукою та культурою // *Харківський історіографічний збірник*. – Вип.8. – Х., 2006. – С.240–242 та ін.

² Див.: *Калакура Я.С.* Комуністична партія України в боротьбі за втілення і дальший розвиток ленінських принципів соціалістичного змагання (1959–1965 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1968.

³ *Архівознавство: Підручник / Керівн. автор. кол. Я.С.Калакура*. – К., 1998.

⁴ *Історичне джерелознавство: Підручник / Керівн. автор. кол. Я.С.Калакура*. – К., 2002.

⁵ *Калакура Я.С.* Українська історіографія: Курс лекцій. – К., 2004.

⁶ *Калакура Я.С.* Висвітлення радянською історіографією діяльності Комуністичної партії України в галузі культурного будівництва у післявоєнний період // *Історіографічні дослідження в Українській РСР*. – Вип.5. – К., 1972; *Калакура Я.С.* Колхозное крестьянство и сельское хозяйство УССР в украинской советской историографии (1945–1975) // *Вопросы истории*. – 1975. – №7 (у співавт.); *Его же.* Борьба партии за ускорение научно-технического прогресса в промышленности в условиях развитого социализма // *Вопросы истории КПСС*. – 1976. – №4; *Историкография истории Украинской ССР (у співавт.)*. – К., 1986 та ін.

⁷ Див.: *Калакура Я.С.* Историко-партийная наука и актуальные вопросы современности. – К., 1974; *Его же.* История КПСС и современность // *Методологические проблемы историко-партийной науки*. – К., 1976; *Методика преподавания истории партии в вузах (у співавт.)*. – К., 1977; *Общественные науки в высшей школе*. – К., 1980 та ін.

⁸ Див.: *Калакура Я.С.* Комуністична партія України в боротьбі за розв'язання завдань будівництва комунізму: Історіографічний нарис. – К., 1976.

⁹ *Романцов В.О.* Я.С.Калакура. Комуністична партія України в боротьбі за розв'язання завдань будівництва комунізму: Історіографічний нарис // *Укр. іст. журн.* – 1977. – №4. – С.140–142.

¹⁰ Див.: *Калакура Я.С.* Коммунистическая партия Украины в условиях развитого социализма. *Историкография: Дис. ... д-ра ист. наук*. – К., 1980.

¹¹ *Калакура Я.С.* Українська державність у контексті світової історії (до концепції вузівського курсу) // *Методологія і зміни гуманітарної освіти: сучасний етап і перспективи розвитку*. – Херсон, 1993; *Історія: Посібник: У 2-х ч.* – К., 1993; *Його ж.* Історизм української ідеї // *Політологічний вісник*. – Вип.ІІІ. – К., 1994; *Його ж.* Українська ідея – будівничка // *Старожитності*. – 1995. – №2–3; *Його ж.* Українська історична думка на тлі національної ідеї // *Микола Плав'юк. Україна – життя моє: У 3-х т.* – Т.3. – К., 2002; *Його ж.* Історизм української національної ідеї // *Україна: національна ідея*. – К., 2003. – С.34–40; *Його ж.* Відродження традицій української національної історіографії // *Історична наука на порозі ХХІ ст.: підсумки та перспективи*. – Х., 1995; *Його ж.* Відродження національних традицій української історіографії (90-ті рр. ХХ – поч. ХХІ ст.) // *Наукові записки*. – Т. VII. – К., 2004.

¹² *Калакура Я.С.* Теоретико-методологічні засади української історіографії (за працями професора Любомира Винара) // *На службі Кліо: Науковий збірник*. – К.; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Л., 2000; *Його ж.* Історична наука: термінологічний і понятійний довідник (у співавт.). – К., 2002.

¹³ Див.: *Калакура Я.С.* Українська історіографія в структурі історичної науки // *Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії і методики*. – Ч.5. – К., 2001.

¹⁴ *Калакура Я.С.* Українська історіографія: теоретико-методологічні засади та основні етапи розвитку // *Історичний журнал*. – 2003. – №1. – С.98–106.

¹⁵ *Калакура Я.С.* Міфологізація української історії в добу хрущовської «відлиги» // *Історичний журнал*. – 2004. – №8. – С.36–41.

¹⁶ *Калакура Я.С.* «Український історик» і розвиток національної історіографічної школи // *Українознавство і розбудова незалежної України*. – К., 1993; *Його ж.* Вклад «Українського історика» в розвиток національної історіографічної школи // *Український історик*. – 1994. – №1–4; *Його ж.* Історіографічний доробок української діаспори (70–80 рр. ХХ ст.) // *Історіографічна спадщина науки історії України (погляд з кінця ХХ ст.)*. – Глухів, 1996; *Його ж.* Новітні студії з грушевськознавства // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство*. – Вип.4. – К., 2001.

¹⁷ Див.: *Калакура Я.С.* Українські історики на шляху до соборності національної історіографії // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Історія*. – Вип.54. – К., 2001.

¹⁸ Див.: *Калакура Я.С.* Державобудівничка діяльність Богдана Хмельницького: українська історіографія 40–60-х років // *Богдан Хмельницький як історична постать і літературний персонаж*. – К., 1996; *Його ж.* Но-

вітня історіографія державотворчої діяльності Центральної Ради // Центральна Рада і український державотворчий процес. – Ч.1 – К., 1997; *Його ж.* Новітня історіографія Злуки УНР та ЗУНР // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. – К., 1999 (у співавт.); *Його ж.* Новітня історіографія Галицько-Волинської держави // Галич і Галицька земля в українському державотворенні. – Івано-Франківськ, 1999; *Його ж.* Самостійницька концепція IV Універсалу в українській історіографії // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – Вип.5 – К., 1999.

¹⁹ Див.: *Калакура Я.С.* Спадщина Тараса Шевченка як історіографічне джерело // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка: Історія. – Вип.35. – К., 1997; *Його ж.* Джерелознавчі аспекти сучасного українознавства // Вісн. Київ. ун-ту: Українознавство. – Вип.2. – К.,1997; *Його ж.* Історіографічні джерела українознавства першої половини ХХ ст. // Україна, українці, українознавство. – К., 1999. – Ч.1; *Його ж.* Історичні засади українознавства як науки і навчальної дисципліни // Українознавець. – Л., 2006. – Ч.1 та ін.

²⁰ Див.: Київський університет: Документи и матеріали: 1834–1984. – К., 1984; Документи героїчних свершень. – К.,1985; Документи великого созидання: Источники по истории Украинской ССР. – К., 1986; Хрестоматія з історії України: У 2 кн. – К., 1993; Історія української культури: 36. матеріалів і документів. – К., 2000 та ін.

Ю.А.Мицик (Київ)

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЗВЯГЕЛЬ – НОВОГРАД-ВОЛИНСЬКИЙ – ВІД СИВОЇ ДАВНИНИ ДО СЬОГОДЕННЯ»

У Галицько-Волинському літопису під 1257 р. згадується Звягель (сучасний Новоград-Волинський, райцентр Житомирської області). Нині це місто святкувало своє 750-річчя. У рамках ювілейних урочистостей 3–6 липня 2007 р. відбулася міжнародна науково-краєзнавча конференція «Звягель – Новоград-Волинський – від сивої давнини до сьогодення», в якій взяли участь учені з України, Білорусі, Грузії й ФРН. Організаторами форуму були Житомирська облдержадміністрація, Новоград-Волинська міська рада, Житомирське науково-краєзнавче товариство дослідників Волині (включно з його Новоград-Волинським відділенням), житомирські обласні краєзнавчий музей та інститут післядипломної освіти.

У ході роботи наукового форуму було проведено пленарні й секційні засідання. Всього працювали 6 секцій: 1. «Методологія, історіографія, джерелознавство, археологія краю», 2. «Історія краю в контексті історії Великої Волині і України», 3. «Туристсько-рекреаційні ресурси краю» (на даній секції обговорювалися переважно екологічні проблеми), 4. «Твої люди, Звягельщино!», 5. «Леся Українка і Олена Пчілка: нові літературознавчі і краєзнавчі розвідки», 6. «Краєзнавчі студії Великої Волині». При цьому на них виступали як маститі вчені, так і молодь, були широко представлені доповіді та повідомлення місцевих краєзнавців.

Після оголошення привітань пленарне засідання відкрилося ґрунтовною доповіддю одного з ветеранів краєзнавчого руху на Волині й члена оргкомітету форуму доц. *М.Ю.Костриці* (Житомир): «Національне краєзнавство: теоретико-методологічні засади та парадигма його розвитку на сучасному етапі». Потім було заслухано виступ к. і. н. *В.Берковського* (Київ) «Джерела до історії Новограда-Волинського та Новоград-Волинського повіту періоду 1917–1918 років у фондах ЦДАВО». Намічені ними сюжетні лінії було продовжено на пленарному засіданні й на першій секції. Ряд доповідей (*В.Надольська, Г.Путова, О. Прищеп, Т.Шовкопляс, І.Тарасенко, С.Куценко* та ін.) велику увагу присвятили архівним джерелам (з фондів ЦДАУ в Києві, Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського, матеріалам російських, польських, німецьких і канадських архівосховищ), які містять у собі масу цінної й незваної досі інформації про минуле Звягеля та Звягельщини. У виступах на першій секції розповідали про результати дослідження таких історичних джерел, як церковнопарафіяльне діловодство, карти і плани, періодичні видання Волинської губернії XIX – XX ст. (*В.Єршов, Ю.Кондратюк, І.Коробчук, В.Мороз, В.Лукашук* та ін.). Ці доповіді були логічно доповнені *О.Тарабукіним, А.Петраускасом, В. Козубою, О.Осталецькою, Б.Прищепою* й іншими, які доповіли про результати археологічних досліджень Новограда-Волинського, що проводилися вже в незалежній Українській державі, про унікальні знахідки. При цьому було приділено увагу науковому доробку археолога *Б.А.Звіздецького* (1958–2006) – дослідника стародавнього міста. Доц. *О.Журко* (Хмельницький) виклав своє бачення проблем дослідження Болохівської землі та літописного Звягеля (Возвягеля). Про останню, одним із центрів якої було це місто, йшлося ще в трьох інших виступах (*С.Семенчук, Л.Терещук, К.Терещук, Р.Михайлова*). Доповіді проф. *Ю.Мицика* (Київ) і доц. *І.Ярмошика* (Житомир) стосувалися ролі Звягеля як важливого повстанського центру в часи Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. *Л.Коган* (Любек, ФРН) на підставі німецьких та польських джерел змалював вигляд міста наприкінці XVII ст.

Виступ доц. *А.Данилюка* (Львів) було присвячено давній народній архітектурі й побуту Полісся. Він відкрив собою насичений новою інформацією блок доповідей, зроблених переважно працівниками Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАНУ ім. М.Т.Рильського (*І.Коваль-Фучило, Л.Іванникова, О.Шалак, О.Васянович* й ін.). Вони підкреслили багатство фольклорних традицій даного регіону, котрим активно користалася Леся Українка. Зокрема у виступі к. і. н. *І.Коваль-Фучило* йшлося про польську фольклористку Софію Рокосовську, яка записала у